

בענייני תפילין

שח בין תפילה לתפילה

תנן בסוף פרק משוח מלחמה (סוטה מד ע"א): "ויספו השוטרים לדבר אל העם וגו' רבי עקיבא אומר: 'הירא ורך הלבב' כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר: 'הירא ורך הלבב' זהו המתירא מן העבירות שבידו וכו'. רבי יוסי אומר: אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכו', הרי הוא 'הירא ורך הלבב'."

ופירשו בגמרא: "מאי איכא בין רבי יוסי לבין רבי יוסי הגלילי. איכא בינייהו, עבירה דרבנן". וכתב רש"י: לרבי יוסי הגלילי, אפילו עבר על דברי סופרים תוור. ולרבי יוסי, עד שיעבור על דבר תורה, דומיא דאלמנה לכהן גדול.

עוד איתא בגמרא: "כמאן אזלא הא דתניא, שח בין תפילה לתפילה, עבירה היא בידו ותוור עליה מעורכי המלחמה. כמאן, כרבי יוסי הגלילי". ופירש רש"י: סח בין תפילה לתפילה, בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש וכו', עבירה היא בידו, אם לא חזר ובירך, דהכי אמרינן במנחות, סח, מברך שתיים, לא סח מברך אחת נוראה בספרנו אכני שהם לפרשת שופטים, שהבאנו פירושים נוספים לעבירה דסח בין תפילה לתפילה, שחזור מעורכי המלחמה].

והסבירו התוס' במנחות דף לו ע"א (ד"ה עבירה היא בידו), דלפי פירוש רש"י ליכא איסורא אם סח ובירך, אלא אדרבה מצוה, ושכר ברכה, ורק אם סמך על ברכה ראשונה, ולא חזר ובירך עבירה היא בידו.

ונמצא דלפירוש רש"י, העבירה היא, שהניח תפילין של ראש בלא ברכה, ועבר על מצות חכמים שהתקינו ברכה עובר לעשיית המצוה.

והנה הריטב"א בחידושו למס' מכות דף יג ע"א, מביא סוגיא דשמעתין, דלרבי יוסי אינו חוזר אא"כ עבר על דבר תורה. ודקדק מכאן, שיש איסור תורה בנישואי חלוצה לכהן, שהרי רבי יוסי אומר, אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הרי הוא 'הירא ורך הלבב'. וכתב הריטב"א, דאין לומר כן כלל, דהא בפרק עשרה יוחסין אסיקנא בהדיא דחלוצה לכהן אסורה מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. ומה שאמרו בגמרא, דעבירה דרבנן איכא בין רבי יוסי לבין רבי יוסי הגלילי, רוצה לומר, עבירה דרבנן דלית לה אסמכתא כעין דאורייתא, לאפוקי חלוצה, דהוי כעין דאורייתא. וכן כתב רבינו מאיר הלוי (הובא בתוס' רעק"א למשניות סוף פרק משוח מלחמה).

והקשו המפרשים, דלפי זה גם סח בין תפילה לתפילה, שעבר על דברי חכמים שלא בירך על המצוה עובר לעשייתה הרי אף זו עבירה שיש לה אסמכתא כעין דאורייתא, שכן תקנת החכמים לברך על המצוות עובר לעשייתן, מבוססת על דין

ברכת התורה שהיא דאורייתא, דהכי איתא בירושלמי ברכות פרק ו': רבי חגיגי ורבי רמיה אזלי לחנותא, וברוך רבי חגיגי. אמר ליה רבי ירמיה יאות, דכתיב, "ואתנה לך את התורה והמצוה", מקיש מצוה לתורה, מה תורה צריכה ברכה, אף מצוה צריכה ברכה. והקשה בפרי מגדים (בפתיחה להלכות ברכות), דלהדיא מפורש בגמרא, "ברכות המצוות אינן אלא דרבנן. ותירץ דכוונת רבי ירמיה בירושלמי למצוה אסמכתא לברכת המצוות מן התורה, כעין ברכת התורה. ומעתה קשה למה אמרו בגמרא, דסח בין תפילה לתפילה, איכא בנייהו דרבי יוסי ורבי יוסי הגלילי, והלא אף לדעת רבי יוסי, כהן שנשא חלוצה חוזר מעורכי המלחמה, אף על פי שאין בה איסור תורה, מיהו כיון דאית לה אסמכתא כעין דאורייתא, חמירא ליה לחזור מעורכי המלחמה, והוא הדין לסח בין תפילה לתפילה, שלא בירך הברכה המוטלת עליו על הנחת תפילין של ראש, יש לו להחמיר כעין של תורה, כיון שיש לה אסמכתא בדאורייתא.

וביישוב קושיא זו, יש לומר, דאמנם מי שלא בירך ברכת המצוות, אפשר דחמירא עבירתו, ואף לדעת רבי יוסי חוזר מעורכי המלחמה, והכא שאני, שהרי הוא בירך על הנחת תפילה של יד, וברכה זו עולה לו גם בשביל התפילה של ראש, אלא לפי שהפסיק בשיחה בין הנחת תפילה של יד לבין הנחת תפילה של ראש, הוצרך לברך פעם שנית, הנה אף על פי שלא חזר וברך, אין זו עבירה שיש לה עיקר בדאורייתא.

תדע, שהרי לא אמרו בגמרא דאיכא בין רבי יוסי לבין רבי יוסי הגלילי, כשעשה מצוה ולא בירך עובר לעשייתה, רק אמרו דאיכא בנייהו סח בין תפילה לתפילה. והיינו טעמא, שאם לא בירך כלל, גם לרבי יוסי יש לו לחזור מעורכי המלחמה, כיון שעבר על מצוה דרבנן שיש לה אסמכתא בדאורייתא, ודומה לכהן הנושא את החלוצה שחוזר מהאי טעמא, שעבר על איסור דרבנן שיש לו אסמכתא בדאורייתא. ורק כאן, שבירך תחילה לפני הנחת תפילה של יד, והוצרך לברך שנית על הנחת תפילה של ראש, מחמת שסח בינתים, ככהאי גוונא אמרו שאם לא חזר וברך שנית, אינו חוזר מעורכי המלחמה, אליבא דרבי יוסי.

ואל תשיבני דעדיין יקשה למה נקיט סח בין תפילה לתפילה דוקא, ולא נקיט בכל המצוות שבירך עליהן עובר לעשייתן, והפסיק בשיחה בין הברכה לבין קיום המצוה, שזו עבירה מדרבנן שאין לה עיקר בדאורייתא.

אכן זו לא קשיא, שאמנם הסח בין הברכה לבין קיום המצוה, מוטל עליו לברך שנית, וכן גם הסח בין תפילה לתפילה צריך לברך שנית על הנחת תפילין של ראש, אבל יש הפרש בין כל סח בין הברכה לבין קיום המצוה, לבין הסח בין תפילה לתפילה. שהסח בין תפילה לתפילה, שצריך לברך שנית, לא יצאת ברכתו הראשונה לבטלה, שהרי עלתה לו הברכה על הנחת תפילין של יד, ואילו עכשיו מצווה לחזור לברך, כמו שהבאנו מהתוס' במנחות, ולכן כשלא בירך, לא עבר רק על איסור

דרבנן שאין לו עיקר בדאורייתא, אשר לפי דעת רבי יוסי הגלילי חוזר עליה מעורכי המלחמה, ולדעת רבי יוסי אינו חוזר. ברם כל סח בין הברכה לבין קיום המצוה, צריך לחזור ולברך, וברכתו הראשונה יצאת לבטלה, ולכן לדעת הכל חוזר עליה מעורכי המלחמה, מחמת ברכתו הראשונה שיצאת לבטלה, ועבר על "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא".

ובדרך אחרת נראה ליישב הקושיא, למה סח בין תפילה לתפילה, אינו חוזר עליה מעורכי המלחמה לדעת רבי יוסי, והלא העובר על מצוה דרבנן שיש לה עיקר בדאורייתא, מודה בה רבי יוסי שהוא חוזר, כמו חלוצה לכהן, ואף זה עבר על מצוה דרבנן שלא בירך ברכת המצוה המוטלת עליו, שיש לה עיקר בדאורייתא.

ונראה להקדים קושיא נוספת, שנתקשו בה המפרשים, באותה שאמרו הסח בין תפילה לתפילה חוזר מעורכי המלחמה לדעת רבי יוסי הגלילי, והלא איתא בספרי פרשת שופטים (כ, ג), וכולם היו צריכים להביא עדותן וכו'. ויעויין גם ברמב"ן על התורה בפרשת שופטים (כ, ח) שכתב: ואמרו בירושלמי, שכולם צריכים להביא ראייה לדבריהם, כלומר, שיביאו עדים על הבית על הכרם והאשה, לפני שר הצבא, ואז יתן לו רשות לחזור. וכן אמר גם לדעת רבי יוסי הגלילי שצריך להביא ראייה על העבירה שבידו, ולולי כן, היו מרבית העם חוזרים בטענות שקר.

ותמוה, איך אפשר להביא ראייה מי שסח בין תפילה לתפילה, שהעבירה שבידו שלא בירך שנית, ומי יוכל להעידו על דבר זה, והלא אפשר שבירך בהרהור הלב, כמבואר ברמב"ם בפ"א מהל' ברכות הל"ז, שכל הברכות כולן, אם לא השמיע לאזנו יצא, בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו, דהרהור כדיבור דמי. ומצאתי שהקשה כן בספר קרן אורה בחידושו למסכת סוטה שם.

וצריך לומר, דהאי שמעתא קיימא אליבא דמ"ד הרהור לאו כדיבור דמי; (ראה מחלוקת בגמרא ברכות דף ט"ו). [ועי' היטב בביאור הלכה סימן סב סעיף ד', שדעת רוב הראשונים וכמעט כולם נוטים דהרהור לאו כדיבור דמי. ורק כשהוציא בשפתיו יצא, אף על פי שלא השמיע לאזניו. וראה עוד סימן קפה סעיף ב' וכמשנה ברורה שם, ובסימן רו סעיף ג']. ולמ"ד זה צריך לברך במוצא פיו, ושפיר שייך שיעידו עליו שהניח תפילין של ראש, מבלי שבירך תחילה.

והנה יעויין פרי-מגדים (מובא בבה"ל שם) שהעלה, דאף מ"ד הרהור לאו כדיבור, היינו רק מדרבנן, אבל מדאורייתא דעת הכל שוה, שיצא יד"ח בהרהור בלבד.

ולפי"ז מתיישבת אל נכון הקושיא הקודמת, למה סח בין תפילה לתפילה, אינו חוזר עליה מעורכי המלחמה לדעת רבי יוסי, דאמנם אם לא בירך כל עיקר, אפשר שהדין נותן שיחזור על עבירה דרבנן, שלא הקדים ברכה לפני קיום המצוה, והיא עבירה שיש לה עיקר בדאורייתא. ברם דבר זה אינו ניתן לבירור, שהרי יתכן שבירך בהרהור הלב. מאי אמרת, שהמברך בהרהור הלב לא יצא, דהרהור לאו כדיבור, הנה

דין זה אינו אלא מדרכנו, ודין זה דרבנן אין לו עיקר בדאורייתא, ולפיכך אינו חוזר עליה מעורכי המלחמה אליבא דרבי יוסי.

היסח הדעת בתפילין

כתב הרמב"ם בפרק ד' מהלכות תפילין (הלכות יג-יד): "מצטער ומי שאין דעתו מיושבת ונכונה עליו, פטור מן התפילין, שהמניח תפילין אסור לו להסיח דעתו מהן. כהנים בשעת העבודה, והלויים בשעה שאומרים השיר על הדוכן, וישראל בשעה שעומדים במקדש, פטורין מן התפילה ומן התפילין. חייב אדם למשמש בתפילין כל זמן שהם עליו, שלא יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחד, שקדושתן גדולה מקדושת הציץ, שהציץ אין בו אלא שם אחד, ואלו יש בהם אחד ועשרים שם של יו"ד ה"א בשל ראש, וכמותן בשל יד".

ויש לנו לדקדק כמה דקדוקים בלשון הרמב"ם. חדא, שבהלכה יג כתב שאסור להסיח דעת מן התפילין, ולא הביא מקורו, שנלמד קל וחומר מציץ, אלא לאחר מכן בהלכה יד, וקשה, שהיה לו להקדים המקור תחילה בהלכה יג, ועוד, שבהלכה יג כתב שיש איסור בהיסח הדעת, ואילו מהלכה יד משמע שאין אלא מצוה למשמש, שלא יסיח דעתו. גם מה שמפסיק בין שתי ההלכות בדין פטור הכהנים והלויים והישראלים בשעת העבודה, צריך ביאור, שהיה לו להביא הדין שצריך למשמש בתפילין, סמוך לדין הראשון, שהמצטער ומי שאין דעתו מיושבת עליו פטור מן התפילין, כיון שטעם אחד לשניהם, שהתפילין אסורין בהיסח הדעת. עוד יש לדקדק שבהלכה יד כתב: "שלא יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחד", ולא הזכיר דבר זה בהלכה יג, שאפילו רגע אחד אסור בהיסח הדעת.

[מקור הדין שאפילו רגע אחד לא יסיח דעתו מן התפילין הוא הציץ. בציץ אמר הכתוב: "והיה על מצחו תמיד". ומפרש לה רבי יהודה בגמרא יומא (ז ע"ב): שלא יסיח דעתו ממנו. ולכן אפילו רגע אחד לא יסיח דעתו מהם, כדמיייתי עלה מימרא דרבה בר רב הונא: "חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה ושעה — קל וחומר מציץ".

ויש להעיר, שבתפילין, מתוך שאסור להסיח דעת מהם, החובה מוטלת למשמש בהם כל שעה, ואילו בציץ לא אידכר שצריך למשמש בו כל שעה, רק שלא יסיח דעתו ממנו. ועמדנו על זאת בספרנו בגדי-כהונה, קונטרס הציץ אות נה. שם הבאנו, כי לפי שהציץ היה עשוי מזהב, אגב חשיבותו ויוקרו, אין מסיחין הדעת ממנו, גם בלי משמוש כל שעה. עוד הערנו שם שבהלכות כלי המקדש, לא הביא הרמב"ם הדין שאסור להסיח דעת מן הציץ, רק הזכירו דרך אגב בהלכה שלפנינו, בעניין איסור היסח הדעת מן התפילין. ועיין באות נז שם שהסברנו שאיסור היסח הדעת מן הציץ אינו משתייך כלל אל היותו אחד מבגדי הכהונה, אלא מצד שהוא חפצא של מצוה, שחוקק עליו שם ה'. דמצוה שיש בה אזכרת ה' אסורה בהיסח הדעת. ולכן ניחא שלא הביאו בהלכות כלי המקדש, לפי שאינו דין בהלכות כלי המקדש].

והנראה בזה, אגב התבוננות בלשונו הזהב של הרמב"ם בהלכות תפילין, שכל מקום שהוא מדבר במעשה הנחת התפילין הוא רגיל לכתוב הנחת התפילין, ואילו כשהתפילין עליו, כותב "כשעודן עליו" או "לבשו". ומינה, שבהלכה יג שלפנינו: "שהמניח תפילין אסור להסיח דעתו מהן", כוונתו על שעת ההנחה עצמה, שצריך להניח תפילין בדעת מיושבת ונכונה, ומי שמצטער ואין דעתו מיושבת עליו, פטור מהנחת תפילין, לפי שבשעת ההנחה אסור בהיסח הדעת. ואילו בהלכה יד מיירי בדין התפילין כשהן עליו, שאז הוא מצווה שלא להסיח דעתו מהן אפילו רגע אחד, ולכן מוטל עליו למשמש בהם כל שעה, ואין בדבר איסור, אלא מצוה. [וחילוק כעין זה, בין שעת ההנחה לבין אחר ההנחה כשעודן עליו, מצינו בעניין הנחת תפילין בלילה. שכל המניח תפילין לכתחילה אחר שתשקע החמה עובר בלאו, ואילו מי שהניח תפילין קודם שתשקע החמה, וחשכה עליו, אפילו הן עליו כל הלילה מותר — רמב"ם פ"ד הי"א].

ואמנם מקור הדין הראשון, שבשעת ההנחה אסור בהיסח הדעת, לאו מציץ גמרינן לה, שכן לא מצינו בציץ, שאם הכהן הגדול מצטער או שאין דעתו נכונה עליו, אסור לשים הציץ על מצחו, אלא דין לעצמו הוא, והוא מיוחד לתפילין בלבד. וניחא השתא שלא הביא הרמב"ם הילפותא מציץ רק בדין האחר, שיש מצוה שלא להסיח דעת מן התפילין המונחין עליו, כשם שאסור לכהן גדול להסיח דעתו מן הציץ שנתון עליו.

וכן מסתבר, כי פטורו של המצטער ומי שאין דעתו מיושבת ונכונה עליו, אינו ממימרא דרבה בר רב הונא, שחייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה ושעה, דאילו כן היה לו להרמב"ם להקדים הדין הזה ראשונה, ולאחר מכן לכתוב הדין שהמצטער פטור מן התפילין. ועוד, שרבה בר רב הונא היה לו להשמיע דין זה, שמתוך שיש מצוה שלא להסיח את הדעת, לכן מיפטור המצטער מן התפילין, ועוד, שהמצוה למשמש בתפילין כל שעה, נראה שאינה אלא מדבריהם, ולא היה טעם לפטור את המצטער מן התפילין, מחמת חסרון קיום מצוה זו. אלא על כרחך דשתי הלכות הנה, חדא איסורא, ואידך למצוה, ואין איסור אלא בשעת הנחתן. ולכן המצטער פטור מן התפילין, ולאחר הנחתן, אינו אלא מצוה שימשמש בהם.

ויתכן לומר שהרמב"ם למד את הדין הראשון ממה שאמרו בגמרא (סוטה ס ע"ב): "שח בין תפילה לתפילה (בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש — רש"י), עבירה היא בידו, וחוזר מעורכי המלחמה". וקבעה הרמב"ם להלכה (תפילין פ"ד ה"ו): "מי שבירך להניח תפילין, וקשר תפילין של יד, אסור לו לספר וכו' עד שיניח על ראש. ואם שח, הרי זו עבירה, וצריך לברך ברכה שנייה על מצוות תפילין, ואתר כך מניח של ראש". מבואר מדברי הרמב"ם, שאיסור השיחה הוא משום ההפסק שבין הנחת תפילין של יד לבין הנחת התפילין של ראש. וראה בספרנו אבני-שהם פרשת שופטים (כ, ח), כמה שיטות אחרות לרבותינו הראשונים, בביאור האיסור של שח בין תפילה לתפילה. ויש להסביר, שהאיסור הוא מה שהסיח דעתו

מן התפילין תוך כדי הנחתן, והתחיל לספר בדברים אחרים, ומכאן שיש עבירה היסח הדעת מן התפילין בשעת הנחתן, עד שהוא חוזר עליה מעורכי המלחמה. וצריך להוסיף, שאף על פי שלדעת הרמב"ם קשירת התפילין של יד והנחת תפילין של ראש שתי מצוות הן, כמבואר בפ"ד מהלכות תפילין ה"ד: "תפילה של ראש אינה מעכבת של יד, ושל יד אינה מעכבת של ראש, מפני שהן שתי מצוות, זו עצמה וזו לעצמה וכו'", ואם כן מן הדין היה שמוותר להסיח דעת בין שניהם, לפי ולאחר שקשר תפילין של יד, נגמרה המצוה של יד וכן היא לשון הרמב"ם בפירוש משניות במנחות פ"ד: "אלא כל זמן שיניח אחד משניהם, וכו', כבר קיים מצוות שה ויצא ידי חובת תפילין", עיי"ש, ואין כאן היסח הדעת בשעת ההנחה. אולם כל מקום מישך שייכי הנך ב' מצוות זו לזו, ושתייהן צריכות להתקיים במעשה אחד וצוף. ולכן אסור להפסיק באמצע בשיחה, ולהסיח דעת מן התפילין. וראה שו"ן בעל המאור סוף מסכת ראש השנה: "ולפי דעתי נראה לי, מה טעם סח בין פילה לתפילה עבירה בידו, אף על פי ששתי מצוות הן, כיון דכתיב בהו, בתפילין ל יד ושל ראש: והיה לך לאות על ירך, ולזכרון בין עיניך, צריך זכירה תיכף פילה של ראש לתפילה של יד, כדי שתהא הוויה אחת לשתייהן. ואם הסיח דעתו, הפליג בדברים ביניהם, עבירה היא בידו". וזה מתאים לביאורנו בשיטת הרמב"ם. עיי"ן היטב ברי"ף סוף ראש השנה, מה שמביא בשם ריש מתיבתא, לעניין סח בין תקיעות).

והנה, אעפ"י שלגבי חזרה מעורכי המלחמה בעינין שתהא העבירה בהיסח הדעת ל ידי שיחה, כדקאמר: "שח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו, וחוזר מעורכי מלחמה", משום שבלאו הכי הדבר נתון ללבו של אדם, ולא שייך שיחזור מעורכי מלחמה בשביל כך. וגם לגבי החיוב לחזור ולברך על הנחת התפילין של ראש צנין שתהא הסחת הדעת על ידי שיחה, אבל גוף האיסור דעביד, הוא עצם הסחת גתו מן התפילין בשעת הנחתן.

ונראה שמקור האיסור בתורה להסיח דעת מן התפילין בשעת הנחתן, הוא מקרא בתיב (שמות יג, י'): "ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה". וכל דבר צריך שמירה, אסור בהיסח הדעת. בגמרא (עירובין צו ע"א) נחלקו רבי יוסי לילי ורבי עקיבא במשמעות פסוק זה. רבי יוסי הגלילי מפרש לה לעניין מצוות פילין, וגמיר מינה שאין מניחין תפילין בלילה, ולא בשבתות וימים טובים. "ימים - ולא לילות, מימים - ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים". ורבי עקיבא ליג וסבר שלא נאמרה חוקה זו אלא לעניין פסח בלבד, מיהו אנן קיימא לן כריה"ג פסוק זה מדבר במצוות תפילין, (כמבואר ברמב"ם פ"ד מהלכות תפילין ה"י), פי שציווה הכתוב לשמור את החוקה הזאת, ודאי שאסור להסיח דעת הימנה.

ואיסור זה אינו אלא בשעת מעשה הנחתן, דהנחת התפילין עושה מצוה, והיא שכת כל הזמן שהן עליו, כמו שמבאר הב"ח (סימן כה), שלכן תיקנו נוסח הברכה יניח תפילין, ולא לקשור האמור בתורה: "וקשרתם לאות על ירך". שאם היה

מברך "לקשור", הווה משמע שאם יקשור תפילין על ידו ועל ראשו רגע אחת ואחר כך יסירן יוצא ידי חובתו. לכן תיקנו לברך להניח, שיש מצוה שיהיו מונחים כל היום, עיי"ש. ומכל מקום מעשה המצוה היא בשעת הנחתן, ואם יניח תפילין בשעת הפטור, אף על פי שעודן עליו אחר כך בשעת החיוב, לא יקיים בזה מצוות תפילין. גם מה שאמרו במכילתא (פרשת בא, על הפסוק "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיה") מכאן אמרו: המניח תפילין כקורא בתורה, הכוונה לשעת הנחתן, דאז הוא דומה כקורא בתורה. ויתיישבו בזה הרבה דקדוקים, ואין כאן מקום להאריך.

החיוב למשמש בתפילין

בגמרא יומא (ז סוף ע"ב): "אמר רבה בר רב הונא, חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה ושעה. קל וחומר מציץ, ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת, אמרה תורה: על מצחו תמיד, שלא יסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה, על אחת כמה וכמה".

יש לברר אם המשמוש צריך להיות בגוף הבתים או בתיתורא, או שמספיק מישמוש ברצועות או בקשר של התפילין. לפי הטעם האמור בגמרא, שלא יסיח דעתו ממנו, אין צורך שימשמש בגוף התפילין, שהרי אף אם ימשמש ברצועות לא יהיה לו היסח הדעת. וכן ביארנו בספרנו בגדי-כהונה קונטרס הציץ אות נג, והבאנו משו"ת רעק"א סימן נ"ח שהחמיר לא להניח ידו על המזוזה כשאינה מונחת בתוך נרתיק, לפי שאסור ליגע ערום בכתבי הקודש. ומה שאין אנו נזהרים בתפילין שלא לאוחזם ערום, היינו דמצוותן בכך, ואי אפשר בעניין אחר עכ"ד. אמנם לדעת רבי שמעון דאמר במסכת ידים (פ"ג משנה ג), שרצועות התפילין אינן מטמאות את הידים, מוטב שימשמש ברצועות, מאשר למשמש בגוף התפילין ולאחוז בהן ביד ערום, וגם זה יועיל לו שלא יסיח דעתו.

ובזה תיושב קושיית המקדש-דוד סימן לו, בהא דתניא בזבחים (יט סוף ע"א) "שערו (של כהן גדול) היה נראה בין ציץ למצנפת, ששם מניח תפילין". והקשה, הואיל שהתפילין מונחין בגובה למעלה מן הציץ, איך היה יכול למשמש בתפילין, והלא קיימא לן שאסור לכהן גדול להגביה ידיו למעלה מן הציץ (משנה סוטה לח ע"א). ואם אינו ממשמש בתפילין איכא היסח הדעת. ואם לא אפשר, לא היה לו להניח כלל משום היסח הדעת, עכ"ד. (ועיין היטב בספרנו בגדי-כהונה קונטרס הציץ אות נא ואות נט מה שכתבנו בזה).

אכן לפי מאי דבעינן למימר, שאף על ידי המשמוש ברצועות יוצא ידי חובתו, וסגי בזה שלא יהיה לו היסח הדעת, אם כן יש לומר שכך היה נוהג הכהן הגדול,

ניזון שלא היה יכול להגביה ידיו למעלה מן הציץ ולמשמש בגוף התפילין, היה מממשמש ברצועות או בקשר של תפילין, ודיו.

מיהו בפוסקים מובא טעם נוסף לחיוב המשמוש בתפילין, כדי לתקנם שלא יזונו ממקומן (ראה משנה-ברורה סימן כ"ח ס"ק א' בשם פרמ"ג). לפי טעם זה צריך לממשמש בגוף התפילין עצמן ולא סגי ברצועות.

וכן יש להוכיח ממה שאמרו בפרק אמר להם הממונה (יומא לג ע"ב): "עבורי דרעא אטוטפתא אסור, היכי עביד, מדרעא לטוטפתא", ופירש רבי אליהו (בתוספות שם) דלעניין משמוש איירי, דחייב אדם לממשמש בתפילין כל שעה, קל וחומר מציץ. והשתא אמר דכשל יד ממשמש תחילה, משום דפגע בהן ברישא, ואחר כך ממשמש בשל ראש, עיי"ש. והנה זה ניחא אם צריך לממשמש בגופן של הבתים, ונמצא שאם ימשמש תחילה בשל ראש, הוא מעביר על המצוות, שהרי תחילה הוא נוגע בשל יד. אבל אם תמצי לומר, שיכול לממשמש גם ברצועות, למה צריך לממשמש בשל יד ראשונה, והלא הרצועות של התפילין משתלשלות ונתלות למטה גד הטבור — כמבואר בשולחן ערוך סימן כז סעיף יא — ואם כן אף אם ימשמש וקדם ברצועות של ראש אינו מעביר על של זרוע.

ובאמת גם לפי הטעם המבואר בגמרא, דחייב לממשמש בתפיליו כדי שלא יסיח דעתו, יש לומר שצריך לממשמש בגופן של התפילין. והיינו על פי מה שיש לחקור בעיקרו של איסור היסח הדעת: כלום האיסור הוא מצד שם ה' החקוק על הציץ, שאסור להסיח דעתו מן האזכרה המונחת על ראשו, וכך מורה לשון הגמרא: "ומה צריך שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה וכו' שלא יסיח דעתו ממנו"; או שאיסור היסח הדעת מתייחס אל עצם הציץ, שהואיל ונושא על ראשו מצוה, אסור להסיח דעתו ממנה. והנה לצד זה שהאיסור הוא שלא להסיח דעתו, מן שם ה' שעל ראשו, נסתבר שצריך לממשמש בגוף התפילין, שבתוכן גנוזין אזכרות ה', ולא סגי במשמוש ברצועות.

ומצאתי במלבי"ם פרשת חצוה (כח, לח) שביאר: "שלא יסיח רגע דעתו ממנו וישיים על לבו שהוא על מצחו, ויחשוב בקדושת השם הכתוב עליו". ולפי זה צריך לכהן הגדול לממשמש בטס של הציץ, במקום שחקוק בו שם ה', ואם ימשמש בתילים לא יצא ידי חובתו (וראה לעיל בעניין "היסח הדעת בתפילין", שהעלינו ברה שאין חיוב משמוש בציץ כמו שיש בתפילין). הוא הדין גם בתפילין, צריך לממשמש בגופן כדי שישים לבו לאזכרות המונחות על מצחו, ויחשוב בקדושת השם נכבד והנורא.

ובזה יש להסביר למה אסרו היסח הדעת בתפילין, אף על פי שהאזכרות מחופות עור, וכיצד למדו מציץ, שהאזכרה גלויה לעין רואים. והלא לעניין שאר הלכות תלויות בכבוד הציץ כגון איסור שינה, איסור הרמת ידים למעלה הימנו, לא למדו תפילין מציץ, מהאי טעמא דשאני ציץ שהאזכרה החקוקה בו גלויה לעין כל, האזכרות שבתפילין מכוסות. אכן לפי שהאיסור מתייחס אל שם ה' החקוק על

הציץ, כיון שיסודתו מטעם יראת ה' הנכבד והגורא, לכן אין חילוק בין אם שם ה' באיתגליא או באיתכסיא, הואיל והדבר מסור למחשבת הלב בלבד, והיא עצמה סמויה מן העין (וראה קונטרס "הציץ" שבספרנו בגדי-כהונה אות נו).

אמנם לפי זה צריך עיון אם יש איסור היסח הדעת מן החושן, אי משום האורים והתומים המונחים בתוך כפליו, שהוא כתב שם המפורש לשיטת רש"י וסיעתו (ראה קונטרס "האורים והתומים" שבספרנו בגדי כהונה מאות ג' ולהלן), אי משום שם ה' הכתוב על גביו יחד עם שמות השבטים (כדעת הרמב"ם בפ"ט מהל' כלי המקדש ה"ז, שהיה כתוב על החושן "שבטי יה"). אבל בגמרא יומא עג ע"ב אמרו שהיה כתוב "שבטי ישורון", ובתלמודא דמערבא איתא "שבטי ישראל", ועיין בכסף משנה (שם). וצריך איפוא הכהן הגדול למשמש בחושן, שלא יסיח דעתו מן שם ה' הנתון על לבו. ולא עוד, אלא שכל המקור בציץ הוא ממה שאמור בו (שמות כח, לח) "והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה'", דהיינו שלא יסיח דעתו ממנו, והרי גם בחושן כתיב (שם כח, ל) "ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד" ונדרשינהו לאיסור היסח הדעת, וצריך עיון בזה (ועיין בגדי-כהונה קונטרס הציץ אות נג).

וראיתי להעתיק כאן לשון החינוך במצוה צט, מצות בגדי כהונה: "משרשי המצוה וכו', ראוי להתלבש בגדים מיוחדים אליה (לעבודה). כשיסתכל בכל מקום שבגופו מיד יהיה נזכר ומתעורר בלבו לפני מי הוא עובד. וזה כעין תפילין שנצטוו הכל להניח בקצת הגוף שיהיה לזכרון מחשבת הכשר. ואף על פי שגם הכהן היה מניח תפילין, לגודל עניינו היה צריך גם זה". מבואר שכל הבגדים יש בלבישתן עניין לעורר מחשבת הלב של הכהן לפני מי עובד, וכעין מצוות תפילין.

ומה שכתב החינוך בסיום דבריו, שגם הכהן היה מניח תפילין, לפי שלגודל עניינו היה צריך גם זה, משמע שבשעת העבודה כשהוא לבוש בבגדי הכהונה צריך גם להניח תפילין. וקשה, שבגמרא (זבחים י"ט ע"א) תניא: "כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן, פטורין מן התפילה ומן התפילין, מפני שהעוסק במצוה פטור מן המצוה" ופסקה הרמב"ם להלכה בפ"ד מהלכות תפילין הי"ג עיי"ש. ועוד מבואר שם, שאם הניח של יד, הוי חציצה, שהתורה אמרה ילבש על בשרו, שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו, ורק של ראש אינו חוצץ, עיי"ש. ואילו החינוך הצריך שהכהן יניח תפילין ולא נחית לחלק בין של יד לבין של ראש, וגם לא כתב שאינו חובה אלא רשות. וצריך עיון.